

Серія «Словничок школяра»

АНТОНІНА МОВЧУН, ЛЕСЯ МОВЧУН

ЛІТЕРАТУРНІ СЕКРЕТИ

**Словник-довідник
літературознавчих термінів школяра**

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 811.161.2(038)
ББК 81.2Укр-4я2
М 74

Серія «Словничок школяра» заснована 2010 року

Мовчун Антоніна

М 74 Літературні секрети : Словник-довідник літературознавчих термінів школяра / Антоніна Мовчун, Леся Мовчун. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. — 224 с. — (Серія “Словничок школяра”).

ISBN 978-966-10-1753-4 (серія)

ISBN 978-966-10-2595-9

Якщо ти хочеш не просто читати художні твори, тому що того вимагає шкільна програма, а насолоджуватися прочитаним, то тобі потрібна ця книга, яку ти тримаєш зараз у руках.

Пропоноване видання — це вперше розроблені для учнів і вчителів доступні й цікаві розповіді про літературознавчі терміни. Довідник розкриває поняття основних художніх засобів, за допомогою яких література стає мистецтвом слова. Для прикладів використано найкращі здобутки дитячої світової класики й фольклору.

Видання призначене для учнів молодшого і середнього шкільного віку. Ним можуть користуватися і старшокласники, і вчителі, і ті, хто починає творити свої перші вірші та оповідання, повісті та романи.

УДК 811.161.2(038)
ББК 81.2Укр-4я2

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1753-4 (серія)
ISBN 978-966-10-2595-9

© Антоніна Мовчун, Леся Мовчун, 2012
© Навчальна книга — Богдан, 2012

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Щоб пізнати самих себе, слід багато читати. Та й книги люблять, щоб їх читали, адже вони живуть доти, доки їх читають.

Проте чи вміємо ми читати книги, зокрема художні твори? Ми не завжди бачимо у творах літератури красу, мистецтво слова. Справа в тому, що художні твори мають свої мистецькі закони, які творилися віками. Насолоджуватися мистецтвом можна тоді, коли розумієш його, коли обізнаний із його законами. Отже, читати художній твір потрібно вміти.

Виявляється, існує читацький талант! Небагато читачів мають його, але всі можуть розвинути. Мати читацький талант означає:

- володіти добре розвиненою уявою, фантазією, які допомагають ясно “побачити й почути” в книзі все, зображене автором;
- уміти так проїнятися почуттями й настроями героїв, ніби це твої думки та емоції, а ти — один із героїв;
- глибоко відчувати автора твору, розуміти його ставлення до зображених подій і персонажів, сприймати авторські оцінки й робити власні;
- мати інтерес до особи автора, його життєвого шляху та творчої діяльності, прагнути осягти його літературний доробок;
- володіти художнім смаком, уміти насолоджуватися почуттям прекрасного, відчувати красу поетичних образів книги (чи окремого твору);
- тонко відчувати поезію слова, художню досконалість мови твору;

- мати постійну потребу читати художні твори — постійно спілкуватися зі світом прекрасного, розумного й вічного!

Про такого читача мріють усі письменники. І ти можеш стати талановитим читачем! Адже читацький талант набувається. Треба багато читати й поступово оволодівати літературними істинами.

Книга “Літературні секрети” допоможе тобі здобути ці істини — початкові літературознавчі знання і стати талановитим читачем. Довідник просто, доступно й цікаво розповідає про сутність художніх засобів, про специфіку жанрів літератури. Розповіді про терміни розташовані за алфавітом. Для прикладів використано найкращі твори української та зарубіжної дитячої класики.

Книга відкриє тобі літературні таємниці. Вона навчить тебе почуватися впевненим в літературному мистецтві. Навчить тебе насолоджуватися прочитаним.

З

ЗАВ'ЯЗКА

Ми вже знаємо, що ту частину твору, у якій автор знайомить із місцем та часом дії, розповідає про характер героїв, описує їхню зовнішність, називають експозицією.

Зав'язка ж твору, як правило, розпочинає основний конфлікт між героями протилежних характерів. *Це те місце у творі, де виникло перше зіткнення персонажів.* Зав'язкою може стати якась життєва ситуація, у яку потрапив герой твору чи яку він сам створив.

У більшості творів їй передують експозиція. Коли ж експозиції у творі немає або вона дуже стисла, то зав'язка тоді стає дуже гострою. Якщо твір великий, складається з окремих розділів, глав та частин, то тоді кожен із них може мати свою зав'язку, підпорядковану основній. Існує усталена схема побудови сюжету (змісту) твору. Запам'ятайте її:

Експозиція → зав'язка → розвиток дії →
кульмінація → розв'язка

Але іноді автор може ламати цю схему з певною метою: щоб зацікавити читача, щоб загострити основну ідею (думку) твору.

Зав'язка часто готується в експозиції. Розглянемо це на прикладі оповідання “Іжачок” Олександра Копиленка. Головна героїня цього твору — дівчинка Майя. Автор розпочинає своє оповідання з експозиції: знайомить нас із Майєю та іншими дітьми й вихователькою дитячого садка. Місце дії — міський парк. Час — рання весна. Зверніть увагу, як майстерно розгорнув експозицію письменник і підвів нас до зав'язки:

“У дитячому садку є дівчинка Майя.

Тільки це не та Майя, що у Наталочки. У неї вдома лялька у червоному платтячку, вона й заплющує і розплющує очі. То лялька Майя.

А це дівчинка Майя у синьому платтячку, і ніколи вона й хвилини не всидить на місці. Все бігає ця Майя і про все питає виховательку, тьотю Галю.

Вийшли діти гуляти в парк, що біля самого садка. А парк цей великий-великий, ну просто величезний. А кінець парку десь там, аж на полі губиться.

Майя побігла до верби, що росла біля фонтана і низько опустила свої віти в жовтих сережках. Майя миттю зірвала одну квіточку, затиснула в кулачкові і підбігла до тьоті Галі. Раптом Майя закричала:

— Ой, рятуйте! Квітка жива! Вона ворушиться!

— Кинь її, бо ще вкусить! — строго сказала тьотя Галя.

Майя розкрила кулачок, а в неї на долоні повзла якась жовтенька мушка, що недавно прокинулась після зимового сну і прогулювалась на квітках верби.

А ось прилетів і красивий, веселий жовтий метелик. Він теж сів на сережку верби й бавиться — то розтулить, то знову стулить свої ніжні, прозорі крильця.

Хлопчик Льоня підкрався і хотів вхопити метелика. Але метелик тільки мельк! крильцями й полетів собі, виблискуючи на весняному сонці.

Тоді тьотя Галя повела дітей гуляти поміж деревами. Стрункі сосни вже позеленішали. А на осиках, каштанах, липах, березах, берестах, на кущах бузку та черемхи ось незабаром з'явиться справжнє листя. Зараз воно ще малесеньке, скручене, але дуже зелене. Майя питає:

— Тьотю Галю, а що, коли так зробити: скласти у всіх нас пальці на ногах і на руках, та ще скласти й додати всі носики, ротики, очі, вушка і всіх нас разом, тоді це буде більше, ніж дерев у нашому парку?

— Ні, менше, — відповіла тьотя Галя.

Х

ХА́ЙКУ (ХО́КУ)

Японські поети середніх віків і Нового часу створили дивовижні своїм змістом вірші — зовсім коротенькі, з трьох рядків! Ці вірші називають **хайку (хоку)**. Кожен вірш — ніби чарівний мініатюрний малюнок.

З чим можна порівняти хайку? Уявімо собі пейзажну картину осені, на якій художник відтворив ліс в осінній позолоті, струмок притишено дзюркоче в пожовклих травах, над ним кружляє, падаючи, мідний вишневий листочок. А ось на цьому малюнку теж осінь, та художник передав її символічно: кількома штрихами накидав дерево, яке зігнулося під вітром і дощем.

Японські поети, творці хоку, — це ті художники, які творять мініатюрні малюнки, вони словесними штрихами вихоплюють деталі, символічно відтворюючи побачене, буденне, пережите, а читач має сам уже домислити й домалювати із тих деталей цілісну власну картину життя.

Ці маленькі вірші з трьох рядків — незвичайної краси й мудрості неримовані твори. Справа в тому, що японці не користуються римами, їхня мова не приймає співзвуччя. Японські вірші читаються повільно, розспівно, і це замінює рими.

Спочатку японці захоплювалися складанням віршів із п'яти рядків — *танка*. Але потім скоротили кількість рядків до трьох, почали творити хайку (хоку). Цікаво, що поетів, які захоплено творять хоку, дуже багато, їх сотні, тисячі. Серед них великими, зі світовим іменем вважаються Мацуо Басьо, Йоса Бусон, Кобаясі Ісса, Масаока Сікі. Ці поети розповіли про те, як живе людина на Землі, про що мріє, як вона сумує і радіє.

ЗМІСТ

Шановний читачу!	3
------------------------	---

А

Абзац	5
Автобіографія. Біографія	5
Автобіографічний твір	5
Автoнім. Псевдонім	7
Автор	8
Акровірш	9
Алегорія	10
Алітерация	12
Алогізм	14
Анаграма	16
Аналіз літературного твору	17
Аналогія	19
Анафора	20
Анекдот	21
Анотація	23
Антитеза	24
Антологія	26
Антоніми	27
Архаїзм	28
Асонанс	29
Афоризм	30

Б

Байка	32
Балада	34
Бароко	36
Бестселер	38
Білиці. Бувальщини	39
Біблія	41
Білий вірш	43

В

Вертеп	47
Веснянки. Гаївки. Гагілки	49
Вірш	52
Водевіль	55
Вульгаризм	57

Г

Герой літературного твору. Персонаж	59
Гімн	60
Гіпербола	62

Града́ція.....	63
Гротеск.....	65
Гумор.....	68
Гумореска.....	70

Д

Двовірш. Дістих.....	72
Деталь художня.....	74
Детективна література.....	75
Дилогія. Трилогія.....	78
Дифіра́мб.....	79
Діалекти́зм.....	80
Діалог. Монолóg. Полілóg.....	82
Думи.....	85

Е

Евфемі́зм.....	87
Експози́ція.....	88
Експро́мт.....	90
Еле́гія.....	91
Епіго́н.....	92
Епігра́ма.....	94
Епізо́д.....	95
Епіло́г.....	97
Епіта́фія.....	101
Епітет.....	102
Етюд.....	105

Ж

Жарго́н.....	108
--------------	-----

З

Зав'язка.....	110
Зага́дка.....	113
Замовля́ння.....	118
За́спів.....	121
За́чин.....	121
Звуконаслі́дування.....	124
Звелича́ння.....	125

І

Іде́я худо́жнього твóру.....	127
Іділія.....	128
Ілюстра́ція.....	130
Інве́рсія.....	131
Інтерв'ю.....	132

К

Каламбур.....	135
Катрэн.....	138
Кільце.....	140
Колискові пісні.....	141
Коломійки.....	146
Колядки.....	148
Комікси.....	152
Композиція.....	154
Контраст.....	157
Конфлікт.....	159
Кульмінація.....	162
Купальські пісні.....	163

Л

Легенда.....	167
Лібрето.....	169
Лірика.....	171
Література.....	174
Літопис.....	175
Лічилка.....	178

М

Мемуари.....	181
Метафора.....	184
Мініатюра.....	187
Міф.....	190
Монолог.....	195

Н

Нарис.....	200
Народна творчість. Фольклор.....	202
Небилиця.....	205

О

Оксиморон (оксюморон).....	209
Омографи.....	210
Омоніми. Омонімічні рими.....	210
Оповідання.....	212

П

Пейзаж.....	213
Перехресне римування. Рими.....	215
Персоніфікація.....	216

Х

Хайку (Хоку).....	219
-------------------	-----

Навчальне видання

МОВЧУН Антоніна
МОВЧУН Леся

Літературні секрети

**Словник-довідник
літературознавчих термінів школяра**

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Ольга Радчук*
Технічний редактор *Оксана Чучук*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Галини Телев'як*

Підписано до друку 20.07.2012. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура CenturySchoolbook. Умовн. друк. арк. 13,02. Умовн. фарбо-відб. 13,02.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2595-9

